

A VÁROS ÉS ÉRTELMSÉGE – METSZETEK A PÉCSI BAUHAUSLEREKTŐL NAPJAINKIG

IZSÁK ÉVA – BERKI MÁRTON – BAJI PÉTER – NIKITSCHER PÉTER

THE CITY AND ITS INTELLECTUALS
– SEGMENTS FROM THE BAUHAUSLERS TO CONTEMPORARY PÉCS

Abstract

The issue of intellectual migration has key importance for almost all Hungarian cities, as the dilemma of “Leaving or staying?” affects several aspects of a settlement’s economic and cultural life. Within the confines of the paper, we examine the aims and impacts of the migration of creative intellectuals in context of Pécs. For the settlement, as being one of the European Capitals of Culture in 2010, it is highly essential to learn more how to relate the city to its intellectuals and, for policy makers, to work out how they should try to prevent these professionals to leave their hometown. Our qualitative research has been carried out in regard to the city’s past, present and future.

Keywords: intellectual migration, time geography, cultural industry, Pécs

Bevezetés

A városok korai kialakulása óta foglalkoztatja az embereket a települések vonzereje és ennek okai. A városok közötti versengés nemcsak a helyi gazdaság potenciáljával és erejével jellemezhető, hanem sokszor a városok társadalmi környezete is fontos tényező. A modern kori urbanizáció területisége a nyersanyag–munkaerő dichotómiára épült, a globalizáció azonban újfajta versenyelőnyöket teremtett. A kialakult városversenyben a gazdasági folyamatokban való részvétel jelentette a sikerességet. Napjaink városainak versenyében már sokkal inkább az élıhetőség, a kreativitás, a multikulturalizmus a fı meghatározó tényezők. *Ki, hol szeret(ne) élni? Melyek a különbözı vonzó és taszító tényezők a városokban élı és oda letelepedő társadalmi csoportok számára?* – ezek napjaink fontos társadalomtudományi, földrajzi kérdései. Tanulmányunkban Pécs példáján, három idődimenzióban elemezzük a város és értelmisége viszonyát. A múltbeli értelmiségi migráció kérdéskörét egy specifikus társadalmi csoport, a Bauhaus-stílusban alkotó mővészek vizsgálatával kívánjuk bemutatni, akik kiválóan reprezentálják koruk alkotó értelmiségét.

Az első világháborút követő évek, évtizedek rendkívül kedveztek az új, addig nem létező mővészeti irányzatok virágzásának. Ezek sorában kiemelkedő az 1919-ben WALTER GROPIUS által alapított Bauhaus mozgalom, amely a weimari Iparmővészeti Iskola és az egykori nagyhercegi Képzőművészeti Akadémia egyesülésével jött létre. HENRY VAN DE VELDE (1863-1957) – aki a belga szecesszió egyik kiemelkedő egyénisége volt, de felismerte az ipari formatervezés egyre fokozódó jelentőségét –, a háború után saját helyére WALTER GROPIUST ajánlotta az iskola vezetőjének. GROPIUS és szellemisége mágnesként vonzotta Európa különbözı részeiről a kor képzőművészeit és építészeit, így találhatjuk meg a bauhauslerék között azon vezető magyar alkotó értelmiségieket is, akik ebben a formában találták meg az önmegvalósítás lehetőségét.

Az oktatás 1919-ben kezdődött meg a Bauhausban, amit kiegészítettek az ún. „Bauhaus-esték”, ahol előadásokat tartottak a kor kiváló írói, építészei, zeneművészei (pl. BARTÓK BÉLA), valamint ezekhez társult a „Bauhaus barátainak” nevezett kör is. Mindezek erősítet-

ték és egyben tartották az alkotó értelmiség európai közösségét. Az így kialakult és egyre növekvő társadalmi tőke Weimarban, Dessauban, majd Berlinben (később pedig részben a tengerentúlon) koncentrálódott. A hazai Bauhaus mozgalom fellegvára Pécs városa volt, így az irányzat azon ritka kivételek egyike, amelyek csak közvetett módon kötődnek a fővároshoz. Ennek okai (véltetően) a kiváló helyi kulturális intézményrendszerben, valamint számos karizmatikus személyiség jelenlétében, tevékenységében keresendők.

Pécs 2010-ben Európa Kulturális Fővárosa volt, a város és a benne élők viszonyát számos kutatási projekt elemezte és elemzi (a földrajzos munkák közül lásd TRÓCSÁNYI A. 2006; TRÓCSÁNYI A. 2008). Az értelmiségi migráció *jelenlegi folyamatait*, azaz a pécsi értelmiség városban maradását – vagy éppen ellenkezőleg, a város elhagyására vonatkozó törekvéseit – az EL/AWAY projekt kapcsán készült digitális interjúk segítségével mutatjuk be, végül Pécs városfejlesztési stratégiáinak értelmiség-megtartó szándékait elemezzük.

A pécsi bauhausler-generáció tér-idő pályáinak vizsgálata

Időföldrajz – módszertani alapok

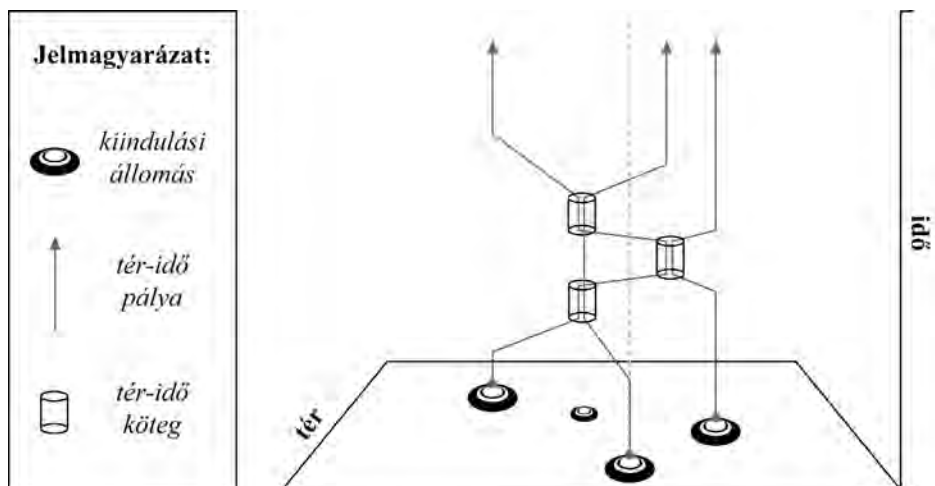
A pécsi születésű, majd a városból (s részben később az országból is) elszármazó Bauhaus-generáció képviselőinek migrációját az *időföldrajz* („time geography”) módszerével kívántuk megvizsgálni. E megközelítés a társadalomföldrajz nagy perspektívákat kínáló, ám hazánkban kevésbé kutatott területe. Elméleti-módszertani formájában ugyan rendszerezen felbukkan a hazai szakirodalomban (CSÉFALVAY Z. 1990; MÉSZÁROS R. 1994; NEMES NAGY J. 1998, 2009) és a földrajzi felsőoktatásban, ám gyakorlati megvalósítására, konkrét empirikus vizsgálatokra kevés kivétellel (MÉSZÁROS R. 1987, 1988) nem találunk példákat.

A modell megalkotása és kidolgozása a svédországi Lund Egyetem geográfusa, TORSTEN HÄGERSTRAND (és munkatársai) nevéhez fűződik. Az időföldrajz módszertanát csak az 1960-as években formalizálta HÄGERSTRAND, ám koncepcionális alapját már az 1940-es, 1950-es évekbeli munkáiban lefektette (HUBBARD, P. et al. 2008). Legfontosabb előképei a különböző *vonzáskörzet-kutatások*, a *népességregészlet*, valamint a lakossági *időmérleg-felvételek* voltak, utóbbiak a későbbi időföldrajzi vizsgálatok adatforrásoként szolgáltak. Az angolszász irodalomban, további késéssel, csak az 1970-es években jelent meg ez a kutatási irány.

HÄGERSTRAND modelljében (*1. ábra*) az egyének térpályái az idődimenzióval kiegészítve jelennek meg, személyes *aktivitási tereket* alkotva. E pályák adott esetben (egyazon térben és időintervallumban) találkozhatnak, *tér-idő kötegekbe* rendeződhetnek.

A modell kapcsán lényeges kiemelniünk néhány elméleti megfontolást. Az emberi lények fizikai (testi) valójukban minden esetben csak véges tér- és időintervallumokban mozoghatnak, továbbá e mozgásformákat bizonyos *természeti törvények és/vagy társadalmi konvenciók* is korlátozzák. Előbbire az épített környezethez vagy a közlekedési infrastruktúrához való igazodás, utóbbira pedig a társadalmi távolságok kölcsönös megtartása (HALL, E. T. 1990) vagy a kulturális különbségekből fakadó eltérő térhasználati módok szolgálhatnak példaként. Tér-időbeli mozgásunk általában „célorientált”, azonban céljaink elérésében mutatkozik egyfajta *hierarchikus rend*; például nem tanulhatunk egyetlen anélkül, hogy érettségit szereznénk. Igen gyakori, hogy helyváltoztatásunk során saját *szándékainkkal ellentétes mozgásokat* is kényszerülünk végezni (pl. útlezárások esetén).

HÄGERSTRAND modellje természetesen *szupraindividuális szinten*, meghatározott társadalmi csoportok (pl. családok, etnikumok, szubkultúrák) esetében is sikeresen alkalmaz-

1. ábra HÄGERSTRAND időföldrajzi modellje (GREGORY, D. et al. [Eds.] 2009, p. 756. alapján)
Figure 1 HÄGERSTRAND's model of time geography (after GREGORY, D. et al. [Eds.] 2009, p. 756.)

ható, így módon áthidaló módszertani megoldás lehet a partikularitást hirdető, döntően mikroszinten vizsgálódó posztmodern társadalomföldrajz és a jellemzően nagyobb térbeli keretekkel dolgozó, nomotetikus megközelítésű regionális tudomány között.

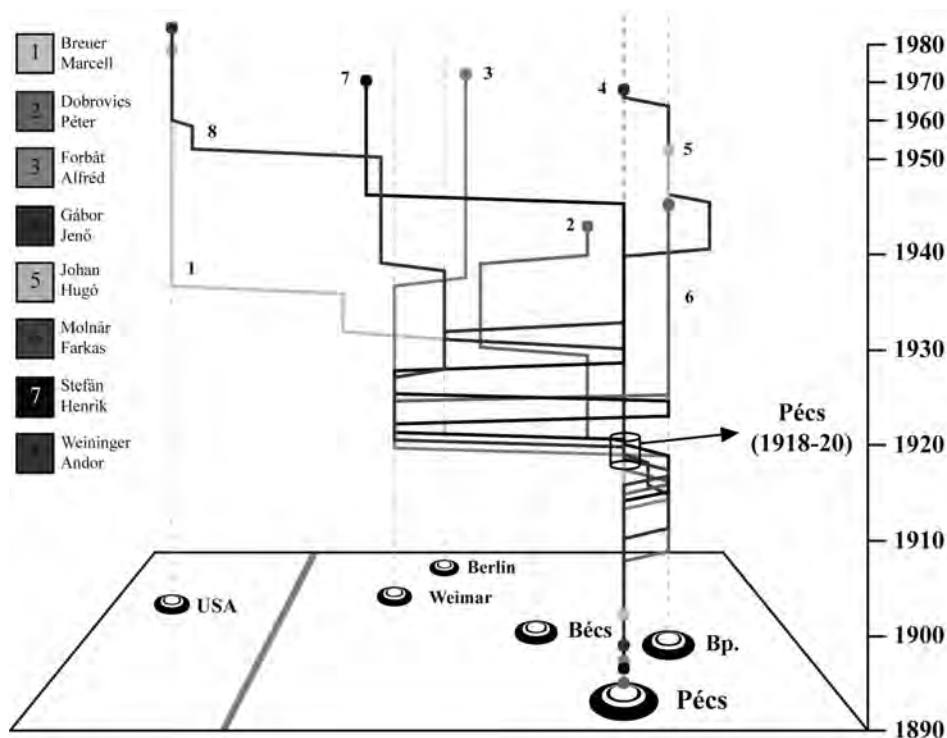
Az időföldrajzi kutatás az elmúlt évtized során új lendületet kapott. A *térinformatikai alkalmazások* széleskörű használata révén számos empirikus vizsgálat látott napvilágot a témában (KWAN, M. P. 2000; YU, H. 2006), az irányzat tehát semmiképpen sem tekinthető a társadalomföldrajz/regionális tudomány egyik lezárult epizódjának, netán „zsákutcájának”. Amennyiben a Bauhaus-stílust korának újszerű, innovatív építészeti-képzőművészeti megközelítéseként értelmezzük, úgy az időföldrajzi vizsgálatok mellett HÄGERSTRAND további, az *innovációk tér- és időbeli diffúziójával* kapcsolatos kutatásai (1952, 1967) is kiválóan illeszkednek a pécsi bauhasler-generáció migrációjának kérdéskörébe. Ebben az esetben – a konkrét vizsgálati személyek helyváltoztatásain túlmenően – a „Bauhaus mint innováció” diffúziója kerülhet a vizsgálódások középpontjába.

Az empirikus kutatás

A múlt század elején tevékenykedő, hazai Bauhaus-generáció tagjai közül nyolc olyan meghatározó személyt vizsgáltunk, akik pécsi születésűek, illetve munkásságuk korai szakaszában a városban alkottak: BREUER MARCELL (1902–1981), DOBROVICS PÉTER (1890–1942), FORBÁT ALFRÉD (1897–1972), GÁBOR JENŐ (1893–1968), JOHAN HUGÓ (1890–1952), MOLNÁR FARKAS (1897–1945), STEFÁN HENRIK (1896–1971) és WEININGER ANDOR (1899–1986). E művészek közül DOBROVICS PÉTER (Petar Dobrović) ugyan nem sorolható a Bauhaus-irányzathoz, mivel kubista és expresszionista stílusban alkotott, ám az 1920-ban létrehozott Pécsi Művészkörben betöltött szerepe, valamint karizmatikus személyisége révén nagy hatást gyakorolt a későbbi bauhausleretek művészetére, így a vizsgálatba való „bevonását” fontosnak éreztük. Az eredmények vizualizációjához szükséges adatokat a *tartalomelemzés* módszerével (BABBIE, E. 2003), a bauhausleretek életrajzainak, valamint a korabeli magyarországi Bauhaus-zal kapcsolatos dokumentumok tanulmányozásával gyűjtöttük.

Időföldrajzi kutatásunkkal a következő kérdésekre kerestük a választ: A vizsgált személyek melyik életszakaszukban alkottak a városban? Ez egyénenként eltérő volt vagy közös jellemzőjüknek tekinthető? Mikor hagyták el Pécsset? Egyből külföldre mentek vagy előtte (mintegy ugródeszkaként) Budapestre költöztek? Az ország elhagyását követően melyik európai/tengerentúli városokban telepedtek le? Visszatértek-e később Pécsre? Találkozott-e még az életpályájuk a későbbiekben?

A bauhauslerlek tér-idő pályáit (2. ábra) tanulmányozva számos közös jellemvonást fedezhetünk fel. A korai pécsi éveket követően – két kivétellel – valamennyien *Budapesten tanultak*. Ennek oka, hogy ekkor csak a fővárosban volt felsőfokú építészeti és művészeti képzés. Vizsgálatunk, s közvetetten a magyarországi városok értelmiség-megtartó képessége szempontjából kiemelten fontos a következő, 1919–20 környéki 2–3 éves periódus, erre a néhány évre ugyanis (Forbát Alfréd kivételével) mindannyian *visszatértek Pécsre*, egy sajátos HÄGERSTRANDI *tér-idő köteget* alkotva a városban. Tanulóéveiket követően ekkor értek igazi művészekké, ekkor alakult ki sajátos látásmódjuk, stílusuk, s nagyrészt ekkor végzett munkásságuk tette érdekessé őket arra, hogy később Walter Gropius meghívására a Bauhaus nemzetközi központjában, *Weimarban* folytathassák munkájukat.

2. ábra A pécsi bauhausler-generáció tér-idő pályái (időföldrajzi vizsgálat)
Figure 2 Time-space paths of bauhauslers from Pécs (time geography analysis)

A közös weimari évek után életútjuk szétvált, a világban szétszóródva alkottak tovább. Ennek egyik oka az volt, hogy az eredeti Bauhaus-iskola – valamint dessauai utódintézménye – idővel nemkívánatossá vált a náci Németországban. Olyan európai és tengerentúli

országokban tevékenykedtek, mint az *Egyesült Királyság* (BREUER MARCELL), *Hollandia* (WEININGER ANDOR), *Svédország* (FORBÁT ALFRÉD), *Olaszország* (DOBROVICS PÉTER), *Kanada* (WEININGER ANDOR) és az *USA* (BREUER és WEININGER). Az 1930-as évtizedtől – hosszabb-rövidebb időre – csak GÁBOR JENŐ és STEFÁN HENRIK tértek vissza Pécsre (GÁBOR JENŐ élete utolsó három évét a városban töltötte). A vizsgált bauhauslerék tér-idő pályáit tanulmányozva tehát kirajzolódik egy többé-kevésbé közös „életút”, melynek *főbb állomásai* a következők;

- (1) *Pécs* – gyermekévek, korai időszak;
- (2) *Budapest* – tanulóiévek;
- (3) *Pécs* – művésszé érés, saját stílus kialakulása;
- (4) *Weimar* – Bauhaus-iskola, szakmai kiteljesedés;
- (5) *szétszóródás*.

Kiindulási kérdésünk szempontjából („*Miként tarthatják meg vidéki városaink az alkotó értelmiségüket?*”), valamint a mai kulturális intézményrendszer és „kulturális iparág” számára lényeges momentum a művészek *Pécsre való visszatérése* (3. állomás), ekkor ugyanis – ha csak rövid időre is – a város képes volt megtartani értelmiségét, művészeit. A helyi kulturális élet és a szakpolitikák számára hasznos lehet az akkori társadalmi kontextus, a települési támogatási és művészeti intézményrendszer (műtermek, galériák, mecenatúra-rendszer stb.) tanulmányozása. A „*Menni vagy maradni?*” kérdés mögött természetesen egyénenként eltérő preferenciák és rendkívül komplex, személyes ambíciókkal átszőtt döntések állnak, ám valószínűsíthető, hogy bizonyos településvezetési és várospolitikai eszközök is nagy szerepet játszottak (és játszanak ma is) a folyamatban.

A pécsi értelmiségi migráció okai és irányai

Az EL/AWAY-projekt céljai és lehetőségei

Az EL/AWAY-projekt alulról szerveződő társadalmi és közösségi diskurzust építő kezdeményezés, amelynek célja, hogy kiemelten Pécs kontextusában, a Pécs Európa Kulturális Fővárosa programhoz kapcsolódva járja körül az *értelmiségi migráció* kérdését. Sokak dilemmája, hogy tehetségük érvényre jutása érdekében elhagyják-e városukat, avagy maradnak. Ezen országos jelentőségű kérdéskört vizsgálva a szervezők a programjaikban Pécsről elszármazó értelmiségieket mutattak be, feltéve nekik a kérdést, hogy tehetségük jobban érvényre jutott-e az elköltözéssel? A projekt hivatalos honlapján a *digitális interjú* technikával dolgoztak, azaz Pécshez kötődő értelmiségieket kértek meg, hogy röviden írják le *földrajzi életpályájukat* és fogalmazzák meg véleményüket a „*Menni vagy maradni?*” kérdésben. Két formában tették fel kérdéseiket: az egyik csoportot az ún. „egypercesek” alkották (n=46), a másik csoportot hosszabb mélyinterjújuk képezték (n=12), amelyeknek témája szintén az értelmiségi migráció problémaköre volt. Az 58 értelmiségi közül 23 fő él Pécsen, 30 Budapesten, illetve 5 fő él egyéb településeken. Ez utóbbi kategóriába Bükkösd, Érd, Győr és Debrecen kerültek, illetve egy Pécsről külföldre költözött hölgygel is készítették interjút, aki jelenleg Frankfurtban él. E kis mintán is szembetűnő Budapest erőteljes vonzó hatása Péccsel szemben. A megkérdezettek szakmáját tekintve a képzőművészek-építészek dominanciája jellemző (részben az egész EL/AWAY projekt jellegéből adódóan), de bölcsészek, médiában dolgozó szakemberek is nagy számban képviseltetik magukat (1. táblázat).

Az EL/AWAY projekt által megkérdezett személyek szakma szerinti megoszlása
Distribution of respondents participating in EL/AWAY project by profession

Foglalkozás, szakma	Megkérdezettek száma
Képzőművész	20
Építész	12
Bölcész	9
Újságíró, műsorvezető	5
Természettudós, mérnök	3
Tanár	3
Közgazdász	2
Orvos	2
Jogász	1
Kereskedő	1

Forrás/Source: www.elprojekt.hu

A migrációs motivációk fő irányvonalai

A városból való elköltözés és/vagy ottmaradás okai között három markáns irányvonal fedezhető fel. Az első fontos ok a *munkalehetőség* és kiemelten a *szakmai karrier* építése, a hivatásbeli *tehetség kibontakoztatása*. Itt lényeges megemlíteni, hogy a megkérdezettek beszámolóí alapján az értelmiségi szakmáknál nem annyira a munkanélküliség, mintsem a szakmai kiteljesedés hiánya vagy a szakmai közösségek „fásultsága” a legnagyobb taszító hatás. A második fontos elköltözési/maradási ok a *városi társadalom* és (a szűk családi kört leszámítva) az *emberi kapcsolatok* minősége és vonzereje. Itt legtöbbször a befogadó városi társadalom előnyeiről beszéltek, amelyek az értelmiségi *kreatív réteg* (FLORIDA, R. 2005) számára rendkívül fontosak, hiszen az új ötleteknek halló, értő és befogadó fülek-re kell találniuk. A harmadik fő- (és leggyakrabban maradási) ok az *érzelmi kötődés* a szülővároshoz, a tájhoz, illetve az ott élő – kevésbé mobilis – szűk családhoz. A projekt keretében megkérdezett 58 személyből a migrációs motivációval kapcsolatban 27 fő az *érzelmi kötődésre* hivatkozott, 21 megkérdezett a *szakmai kiteljesedés* lehetőségét, 15 személy pedig a *városi társadalom* vonzerejét emelte ki.

Pécs és Budapest vonzereje a válaszok tükrében

A Pécsen élők és ott maradni akarók túlnyomó többsége az *érzelmi kötődés* miatt marad a városban, bár többen tisztában vannak azzal, hogy Budapestre vagy külföldre költözve esetleg jobb lehetőségeik lennének (2. táblázat). A családi kötődések mellett többen megemlítik a Pécs környéki táj vonzerejét, a „magyar Mediterránum” értékeit, melyeket nem szívesen hagynának ott. A Pécsen maradni szándékozók második csoportja a város társadalmát, társadalmi kötődéseiket helyezi előtérbe, illetve sokan nyilatkoznak Pécs közösségének befogadó voltáról, valamint a jó munkahelyi légkörről. Ezzel szemben többen a pécsi „tüke” embertípus keserű és másokat inkább akadályozó, mint segítő képességéről is beszélnek, amely inkább taszító tényező (bár emiatt nem költöznének el és valószínűleg csak a régi lakosok érzékelik ezt ilyen erőteljesen). A harmadik kis csoport, akik Pécs városát nem hagynák el, a munkahelyükkel és szakmai kiteljesedésükkel való elégedettségükre hivatkoznak. Itt fontos megemlíteni, hogy ezek az értelmiségiek az egyébként is immobilabb közsférában dolgozó tanárok.

A Budapesten élő és (mind a fővárosban, mind hazánkban) maradni is vágyó értelmiségiek többsége szintén érzelmi kötődéseire hivatkozik. Az ő beszámolóikban kiemelkedik a főváros különleges hangulata és nevezetességei. A fővárosban maradni szándékozó másik két csoport indokai egyenlő arányban oszlanak el a *munka*, a *szakmai kiteljesedés*, illetve a *városi társadalom* vonzása között. A Budapesten felövő nemzedéknek természetes a munkalehetőségek bőségesebb volta, ezért ez az ottmaradási okok között nem annyira feltűnő, mint a fővárosba költözők esetében. A más településeken élő kevés nyilatkozó a legfőbb helyben marasztaló tényezőként csak az érzelmi kötődésre és a társadalmi élet minőségére hivatkozik.

2. táblázat – Table 2

Az EL/AWAY projekt által megkérdezett személyek migrációs okai
Causes of migration of respondents participating in EL/AWAY project

Lakóhely	Városról beszél (fő)					
	mindig itt élt			ide költözött		
	<i>munka, karrier köti a városhoz</i>	<i>érzelmileg kötődik a városhoz</i>	<i>társadalom miatt kötődik a városhoz</i>	<i>munka, karrier köti a városhoz</i>	<i>érzelmileg kötődik a városhoz</i>	<i>társadalom miatt kötődik a városhoz</i>
Pécs	2	11	5	1	3	3
Budapest	3	9	3	11	1	3
más vidéki város	–	2	1	–	–	1

Lakóhely	Országról beszél (fő)					
	menne			maradna		
	<i>munka, karrier köti az országhoz</i>	<i>érzelmileg kötődik az országhoz</i>	<i>társadalom miatt kötődik az országhoz</i>	<i>munka, karrier köti az országhoz</i>	<i>érzelmileg kötődik az országhoz</i>	<i>társadalom miatt kötődik az országhoz</i>
Pécs	–	1	–	–	2	1
Budapest	2	2	–	2	8	–
más vidéki város	1	–	–	–	1	1

Forrás/Source: www.elprojekt.hu

A városokba beköltözött értelmiségiek körében is fontos megvizsgálni, hogy milyen vonzó hatások játszottak szerepet a migrációjukban. A megkérdezettek szerint a Pécsre érkező migráció fő hajtóereje a *városi társadalom* és az *érzelmi kötődés* volt. Ezzel szemben a szakmai kiteljesedés lehetőségéért költöztek legkevesebben a városba, ami mindenképpen a település gyengeségének tekinthető. A Budapestre költözők túlnyomó többsége a munkahely és a szakmai kiteljesedés lehetőségéért ment a fővárosba. Az interjúkból és egypercesekből kiderül, hogy hazánkban alig van olyan értelmiségi szakma, amelynek nem Budapest a „kiteljesedési fellegvára” és ezt a rendkívüli vonzóerőt a vidéki városok (jelenleg) nem tudják kompenzálni. A Budapestre költözők egy kisebb csoportja a városi társadalmi élet pezsgése miatt költözött a fővárosba. A társadalmi élet, a kulturális szórakozási lehetőségek sokasága is komoly előnyt jelent Budapestnek Péccsel szemben (is), az interjúk alapján főként a művészszerű számára. A Budapestre költözők vándorlási okai közt elhanyagolható szerephez jut az *érzelmi kötődés*. A megkérdezettek közül mindössze egy fő költözött más vidéki városba, ennek oka a *társadalmi kötődés* volt.

Az EL/AWAY Projekt által feltárt értelmiségi migráció motivációi alapján Pécsnek Európa Kulturális Fővárosaként továbbra is erősítenie kell az értelmiség *érzelmi kötődését* a városhoz, megfogalmazva a választ arra kérdésre, hogy „*Miért különleges pécsinek lenni?*”. Az értelmiség megtartása érdekében erősíteni kell a *társadalmi befogadást* Pécssett, főleg az egyetemi éveiket ott töltők irányába. Ez a két lehetőség városi szinten kezelhető probléma, de a harmadik legnagyobb problémát, a *munkaerő-piaci hiányosságokat* is kezelni kell a közeljövőben. Pécs számára is fontos cél, hogy az országos szintű folyamatokba beágyazódva a kulturális területen markáns munkaerő-piaci vonzerőt nyújtson.

Végezetül a megkérdezettek hozzászólásainak „melléktermékeként” néhány jól ismert országos jelenségnek is tanúi lehettünk. Akik a migráció kérdéskörét a nemzetközi vándorlás szemszögéből is megemlítették, túlnyomórészt hazánkban maradnának. A maradók többsége *érzelmi kötődései* miatt nem hagyná el az országot, illetve egy kisebb csoport is körülhatárolható, amely a *munkahely biztonsága*, illetve *társadalmi élete* miatt nem költözne külföldre. A megkérdezettek közül csak kevesen hagynák el az országot, ők főleg a *szakmai kiteljesedés* lehetőségéért, illetve külföldi *érzelmi kötődésük* miatt költöznének el. Összességében szinte mindenki arról számolt be, hogy *szakmai kiteljesedésért* és jó keresetért érdemes külföldre menni. A legtöbben mégis maradnának Magyarországon, mert a szülőhazájukhoz tartozó *érzelmi és nyelvi kötődésük* erősebb a kalandvágyuknál.

Az értelmiség-megtartó képesség megjelenése a városfejlesztési dokumentumokban

A város és értelmisége viszonyát vizsgálva az előzőekben pillanatfelvételek segítségével áttekintettük a múltat és a jelent. A jövővel kapcsolatban Pécs különböző fejlesztési dokumentumait vizsgáltuk és ezekből próbáltunk információkhoz jutni. Tisztában vagyunk vele, hogy a gyakorlatban egy városfejlesztési dokumentum sem fog direkt stratégiát megfogalmazni az értelmiség megtartására vonatkozóan. Viszont az irányvonalak áttanulmányozásával képet alkothatunk arról, hogy egy város miként tekint értelmiségére és milyen szerepet szán neki a jövő építésében, illetve a fejlesztési prioritások alkalmasak-e arra, hogy megteremtsek az e réteg megtartása szempontjából alapvető fontosságúnak vélt társadalmi és gazdasági bázist.

Munkánk során az alábbi dokumentumokat vizsgáltuk meg:

- Pécs, az életminőség pólusa – Stratégia Pécs város fejlesztésére (2005)
- Pécs Megyei Jogú Város hosszú és középtávú stratégiája (2007)
- Integrált Városfejlesztési Stratégia (2008, módosítva: 2010)

Szinte mindegyik dokumentum kiemelten foglalkozik a város helyzetének bemutatásával, ami alapján Pécssett az értelmiség megtartásában jelenleg a következő hiányosságok, alapvető problémák körvonalazódnak:

- alacsony a K+F kapacitás;
- kevés a vállalati kutatóhely;
- kevés az innovatív vállalkozás;
- gyenge a tudományos és gazdasági szféra kapcsolata;
- alacsonyak a K+F ráfordítások;
- viszonylag magas a diplomás munkanélküliek száma.

A pécsi pólusprogram, amely tulajdonképpen a többi stratégia alapját is képezi, a fejlesztés három fő irányaként az egészségipart, a környezetipart és a kultúraipart jelöli meg,

legfontosabb társadalmi bázisként pedig az ezüst korosztályt és az egyetemi tanulókat említi. Az utóbbi csoportot a település jövőjének szempontjából kiemelt fontosságúnak tartja a dokumentum, ám számos kutatás bizonyította, hogy a pécsi egyetemisták nem tekinthetők a többi társadalmi csoportnál „kulturáltabb” kultúrafogyasztó rétegnek (GYÜRE J. 2007; TRÓCSÁNYI A. – STEFÁN K. 2009). A város közép-, illetve hosszú távú stratégiáját megfogalmazó program elsődlegesen a népességmegtartó erő növelését és a fiatalok városban tartását véli a legfontosabb stratégiai célnak, a gazdasági fejlesztés főbb irányvonalai pedig a pólusprogramban meghatározott ágazatok.

Az integrált városfejlesztési stratégiát (IVS) áttanulmányozva egyértelművé válik, hogy Pécs jelenlegi fejlesztési koncepciójában – az EKF projekt hatására – a kulturális ipar a leghangsúlyosabb, amely kifejezetten alkalmas lehet az értelmiség (főként az alkotó értelmiség) városba vonzására. Kérdés, hogy az EKF projekt keretében megvalósuló kulturális beruházások, illetve az annak hatására létrehozott vállalkozások mennyire lesznek fenntarthatók, képesek lesznek-e ezen réteg számára megteremteni a megélhetés és a helyben maradás gazdasági lehetőségeit? Az IVS ezzel kapcsolatban megfogalmaz egy pozitív és egy negatív jövőképet: ezekből az tűnik ki, hogy a város sikerességének egyik legfontosabb alappillére az értelmiség megtartása és integrálása a város társadalmi-gazdasági rendszerébe.

A pozitív jövőkép ezt az alábbiak szerint fogalmazza meg: *„Pécs gazdaságában 2025-ben meghatározó szerepet játszik a magas hozzáadott értéket előállító, innovatív egészségipar, környezetipar és kultúraipar. A város jó közúti, légi és vasúti elérhetőségének és képzett munkaerőjének eredményeképpen a Pécsi Ipari Parkban számos nemzetközi nagyvállalat folytat termelői tevékenységet, ezek legtöbbször a Pólus Program ágazataiban érdekelt (...) A város színvonalas egyetemi oktatásából kikerülő magasan képzett, versenyképes tudással rendelkező diplomásainak jelentős részét a város K+F szektora alkalmazza (...) A város életében 2025-ben is fontos szerepet játszik egyeteme, az ott tanuló fiatalok, kik a város társadalmi életében, arculatában is meghatározó szerepet játszanak (...) A város kulturális intézményei és rendezvényei révén jelen van „Európa kulturális térképén”, kulturális-kreatív ipara jelentős szerepet játszik a város társadalmi, gazdasági életében (...)”*

A negatív jövőkép ezzel szemben a következőket vizionálja: *„(...) A Pólus Programban foglalt fejlesztéseket a hasonló ágazatokra fókuszáló magyar pólusvárosok sikeresebben valósítják meg, ezáltal erős versenyjátszót jelentenek a városnak ezekben az innovatív ágazatokban. Az egyetem 2025-ben is fontos szerepet játszik a város életében, de az onnan kikerülő fiatalok jelentős részben elhagyják a várost, illetve a régiót. Az egyetemi és a középfokú oktatás képzési struktúrája csak részben igazodik a munkaerőpiac igényeihez, ami feszültségeket jelent a munkaerőpiacon (...) A városban a kulturális léptékváltás nem történt meg, a helyi lakosság viszonylag alacsony kulturális fogyasztási igénye miatt az EKF-fejlesztések eredményeképpen megvalósult kulturális létesítmények kihasználtsága alacsony (...)”*

Az IVS természetesen a pozitív jövőkép bekövetkeztét valószínűsíti, kiváltva, ha a dokumentumban megfogalmazott fejlesztések megvalósulnak. Amíg azonban ez nem következik be, nyitott kérdés marad, hogy Pécs mennyit tud profitálni a 2010. évi páratlan lehetőségekből.

Összefoglalás

Tanulmányunkban kísérletet tettünk arra, hogy Pécs városának példáján keresztül megvizsgáljuk az értelmiségi migráció (azaz a „Menni vagy maradni?”) kérdéskörét. A pécsi kötődésű bauhauslerek kapcsán láthattuk, hogy volt olyan időszak a település

életében, amikor – még ha időlegesen is – a város képes volt megtartani alkotó értelmiségét, kiemelkedő tehetségű művészeit. Az akkori társadalmi, valamint kultúra-financezírozási kontextus vizsgálata a mai településpolitika számára is számos tanulsággal járhat, azonban kétségtelen, hogy az akkori megoldások (teljes mértékben) nem adaptálhatók a település mai viszonyaira.

A jelen folyamatait összegezve kiderült, hogy az értelmiségi migráció szempontjából Pécs legfőbb erősségei között a város hangulata, az emberek *érzelmi kötődése* történelmi városunkhoz, valamint a „magyar Mediterráneum” fővárosának nagyfokú társadalmi befogadó-képessége említhetők. Legnagyobb gyengesége az értelmiség számára *szakmai kiteljesedést* nyújtó lehetőségek szűk kínálata, amellyel még Európa Kulturális Fővárosaként sem tud Budapesttel versenyre kelni. A főváros esetében a helyzet éppen ellentétes: az ide költözők számára a szakmai kiteljesedéssel kecsegtető munkahelykínálat, illetve a (nagy)városi társadalom pezsgése a legfőbb vonzerő, míg az érzelmi kötődés jelentősége elenyésző. Más vidéki városok – az EL/AWAY projekt honlapján található interjúk alapján – többnyire Pécshez hasonlítanak: esetükben szintén inkább az érzelmi és társadalmi vonzerő tartja ott, illetve csalogatja oda az embereket.

Végezetül, a település önmagáról alkotott jövőképét vizsgálva megállapítottuk, hogy a város továbbra is kiemelt szerepet szán az értelmiségének, illetve ezen csoport legfőbb társadalmi bázisának, a pécsi egyetemi hallgatóknak. Ám a pozitív jövőkép, valamint a 2010-es EKF-beruházások ellenére kérdéses, hogy a jövőben a város válhat-e még egyszer egy olyan kiemelkedő jelentőségű értelmiségi kör alkotóműhelyévé, mint amilyenek az 1920-as évek bauhauslerei voltak.

IZSÁK ÉVA

ELTE TTK Regionális Tudományi Tanszék, Budapest
eva.izsak@gmail.com

BERKI MÁRTON

ELTE TTK Regionális Tudományi Tanszék, Budapest
berkimarton@yahoo.com

BAJI PÉTER

ELTE TTK Regionális Tudományi Tanszék, Budapest
bajipeti.bcs@gmail.com

NIKITSCHER PÉTER

MTA RKK Közép- és Észak-magyarországi Intézet, Budapest
nikitscher.peter@gmail.com

IRODALOM

- BABBIE, E. 2003: A társadalomtudományi kutatás gyakorlata. – Balassi Kiadó, Budapest. 704 p.
CSÉFALVAY Z. 1990: Térképek a fejünkben. – Akadémiai Kiadó, Budapest. 157 p.
FLORIDA, R. 2005: Cities and the Creative Class. – Routledge, New York. 198 p.
GREGORY, D. – JOHNSTON, R. – PRATT, G. – WATTS, M. J. – WHATMORE, S. (eds) 2009: The Dictionary of Human Geography (5th Edition). – Wiley-Blackwell, Chichester, West Sussex. 1052 p.
GYÜRE J. 2007: Pécsi egyetemisták a térben. – OTDK dolgozat, Pécs. 28 p.
HÄGERSTRAND, T. 1952: The Propagation of Innovation Waves. – Lund Studies in Geography, Ser. B, 4. 20 p.
HÄGERSTRAND, T. 1967: Innovation Diffusion as a Spatial Process (Translation and Postscript by Allan Pred). – University of Chicago Press, Chicago. 350 p.

- HALL, E. T. 1990: *The Hidden Dimension*. – Anchor Books, New York. 217 p.
- HUBBARD, P.–KITCHIN, R.–VALENTINE, G. (Eds.) 2008: *Key Texts in Human Geography*. – SAGE Publications, London. 236 p.
- KWAN, M.-P. 2000: Human Extensibility and Individual Hybrid-accessibility in Space-time: A Multi-scale Representation Using GIS. – In: JANELLE, D.–HODGE, D. (Eds.): *Information, Place, and Cyberspace: Issues in Accessibility*. Springer-Verlag, Berlin. pp. 241–256.
- MÉSZÁROS R. 1987: Bócsa és Zsadány felnőtt lakosságának jellemző térpályái. – 2. Alföld-konferencia, Békéscsaba. pp. 26–33.
- MÉSZÁROS R. 1988: Zsadány térbelisége lakosságának térpályái alapján. – *Alföldi Tanulmányok* 2:(2), pp. 148–159.
- MÉSZÁROS R. (szerk.) 1994: *A település térbelisége*. – JATE Press, Szeged. 185 p.
- NEMES NAGY J. 1998: *A tér a társadalomkutatásban (Bevezetés a regionális tudományba)*. – Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület, Budapest. 259 p.
- NEMES NAGY J. 2009: *Terek, helyek, régiók (A regionális tudomány alapjai)*. – Akadémiai Kiadó, Budapest. 350 p.
- TRÓCSÁNYI A. 2006: A kulturális főváros projekt térformáló hatásai Pécsen. – III. Magyar Földrajzi Konferencia Tudományos Közleményei. MTA FKI, Budapest. 12 p. (CD ROM – ISBN 963 9545 12 0)
- TRÓCSÁNYI A. 2008: A kulturális gazdaság szerepe a városok megújulásában – Pécs adottságai és esélyei. – In: PAP N. (szerk.): *Kultúra – Területfejlesztés. Pécs – Európa Kulturális Fővárosa 2010-ben*. Geographica Pannonica Nova 2. PTE FI – Imedias Kiadó, Pécs. pp. 231–244.
- TRÓCSÁNYI A. – STEFÁN K. 2009: A pécsi fiatalok városképe és reprezentációja mentális térképek alapján. – In: TÓTH J.–M. CSÁSZÁR ZS.–HASANOVIC-KOLUTÁČZ A. (szerk.): *Társadalomföldrajzi kutatások makro-, mezo- és mikrotérskálákban*. PTE TTK FDI, IDResearch Kft/Publikon Kiadó, Pécs. pp. 127–138.
- YU, H. 2006: *Spatio-temporal GIS Design for Exploring Interactions of Human Activities*. – *Cartography and Geographic Information Science*, 33. 1. pp. 3–19.